

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05
у Національній академії внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента Мірковця Дмитра Михайловича на дисертацію Фарими Миколи Миколайовича «Розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дисертації. У сучасному світі торгівля людьми є одним з масових порушень прав і свобод людини, а використання з комерційною чи особистою метою послуг найбільш незахищених категорій – дітей, визнано одним з найнебезпечніших видів кримінального бізнесу, масштаби поширення якого викликають занепокоєння та стурбованість широких верств населення та міжнародної спільноти. І навіть офіційна статистика в Україні, яка свідчить про стрімке зростання, зокрема, протягом останніх п'яти років кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, 3 ст. 149 Кримінального кодексу України, вчинених відносно осіб, які не досягли 18-річного віку, не відображає реальних масштабів окресленої проблеми і свідчить лише про той факт, що ця категорія злочинів характеризується високим рівнем латентності.

Варто також зазначити, що зазначена категорія злочинів, як правило, має оболонку цивільно-правових відносин (усиновлення, працевлаштування, надання медичних послуг тощо), що створює суттєві труднощі у збиранні доказів, відмежуванні від інших суміжних з ним злочинів; вчиняється на території кількох держав, що обумовлює необхідність співробітництва з правоохоронними органами інших країн у їх виявленні та розслідуванні.

Не дивлячись на вагомий внесок вітчизняних і зарубіжних науковців, які досліджували питання виявлення та розслідування злочинів, зокрема, проблеми розслідування кримінальних правопорушень щодо дітей, передбачених розділами IV, XII Особливої частини КК України, аналіз слідчої практики показує, що криміналістичні рекомендації загального характеру з розслідування торгівлі людьми розроблені без урахування специфіки їх окремих видів і підвидів, особливостей вчинення таких діянь організованими

злочинними групами, не завжди дають бажані результати, а іноді просто не використовуються фахівцями-практиками. Тому, наразі є потреба у розробленні окремої криміналістичної методики організації розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини, тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань в умовах чинного кримінального процесуального законодавства. Зазначені обставини зумовили вибір теми дослідження, його спрямованість і зміст.

Достовірність та обґрунтованість переважної більшості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, умілим використанням різних методів наукового пізнання, веденням коректної наукової полеміки.

Структура дисертаційного дослідження, запропонована дисертантом, ґрунтується на комплексному підході до вирішення проблем розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини. Розділи дисертації поєднані загальною метою дослідження і в них, відповідно до плану дослідження, розкривається його об'єкт і предмет.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є переконливими. При їх обґрунтуванні дисертантом використано широке коло законодавчих і наукових джерел. Ним опрацьовано значний обсяг криміналістичної, кримінальної процесуальної кримінологічної та кримінально-правової літератури.

У ході дослідження використано систему загальнонаукових і спеціальних методів, заснованих на теорії пізнання соціально-правових явищ і призначених для отримання об'єктивних і достовірних результатів.

Ознайомлення з дисертацією дає підстави стверджувати, що робота містить необхідні для такої наукової праці складові – критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, опис методології, масштабний предметно-змістовний компонент, належну апробацію результатів дослідження. Судження й висновки ґрунтуються на розлогій емпіричній базі, яку становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора за період 2014–2020 рр.; результати вивчення матеріалів 135 кримінальних проваджень про торгівлю дітьми або іншу незаконну угоду щодо дитини (ч. 2, 3 ст. 149 КК України) за 2014–2019 рр.; узагальнені дані анкетувань 143 слідчих та 152 оперативних працівників Національної поліції України з Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернівецької та

Чернігівської областей, міст Києва та Харкова, а також особистий досвід роботи у практичних підрозділах органів досудового розслідування.

Сформульовані дисертантом базисні положення наукової праці, висновки та рекомендації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Це стало можливим завдяки аналізу широкого кола наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, досягнутих результатів, проведених автором емпіричних досліджень.

Рецензована дисертація має достатньо якісний науковий апарат, матеріал викладений чітко, доступно і юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях криміналістичної та кримінальної процесуальної доктрини України, положеннях суміжних дисциплін. Запропоновані автором наукового дослідження висновки та пропозиції, підтверджуються фактами, критичним аналізом нормативних приписів законодавства, і висловленими в юридичній літературі позиціями вчених з даного питання.

Дисертацію виконано відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28).

Методологічну основу дослідження обрано з урахуванням поставленої мети і завдань, об'єкта та предмета дослідження. Для виконання поставлених завдань застосовано сукупність методів і прийомів наукового пізнання, що надали можливість усебічно вивчити об'єкт дослідження, зокрема за допомогою загальнонаукових методів (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) деталізовано зміст питань, розглянутих у роботі (розділи 1–3). У дисертації також застосовувалися спеціально-правові методи, зокрема: історико-правовий – дозволив окреслити теоретичні основи формування методики розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної

угоди щодо дитини (підрозділ 1.1); догматичний – при тлумаченні понятійного апарату дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1, 3.2); системно-структурний – при розгляді складових способу підготовки, вчинення та приховування торгівлі дітьми, характеристики особи злочинця та дитини-потерпілої, слідової картини з виокремленням класифікаційних ознак, зв'язків і залежностей між окремими елементами (підрозділи 1.2, 2.2, 3.1); формальної логіки – для визначення завдань і напрямів діяльності слідчих в типових слідчих ситуаціях розслідування таких злочинів, формулювання версій (розділи 2, 3); моделювання – для розроблення рекомендацій щодо тактики проведення СРД та НСРД, використання спеціальних знань (розділ 3); контент-аналізу – для опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); статистичний – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, матеріалів слідчої, прокурорської та судової практики, оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів (розділи 1–3).

У роботі чітко визначені об'єкт та предмет дослідження. Це надало змогу дисертанту ґрунтовно провести реалізацію поставлених в межах дисертації задач та впровадити основні положення наукової новизни у законотворчу та практичну діяльність, освітній процес.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних аспектів методики розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

розроблено наукові основи криміналістичної методики розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини в умовах нового кримінального процесуального законодавства, визначено її місце в системі видових (внутрішньовидових) і позавидових методик, а також структуру криміналістичної характеристики, до якої включено такі елементи: спосіб підготовки, вчинення та приховування злочинів; обстановка вчинення та слідова картина; відомості про осіб, які вчинили злочини, злочинні групи та особу дитини-потерпілого (-их) (розділ 1);

систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування за обсягом і змістом наявної інформації про подію злочину та особу злочинця (підтверджений факт торгівлі дітьми, особа підозрюваного встановлена, його затримано; підтверджений факт торгівлі дітьми, особа підозрюваного не

встановлена; підтверджений факт торгівлі дітьми, відомості про злочинця є, проте місцезнаходження його невідоме); за джерелами вихідної інформації (досудове розслідування розпочато після безпосереднього виявлення слідчим, прокурором (оперативним підрозділом) обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України, або за заявою батьків, законних представників чи інших громадян (родичів)), запропоновано напрями розслідування та алгоритм проведення процесуальних дій, тактичних операцій за кожною з них (розділ 2);

визначено типові слідчі версії початкового етапу розслідування залежно від взаємозв'язку злочинець–дитина (дитина знайома зі злочинцем; не знайома, але запам'ятала ознаки і зможе його впізнати; познайомилась зі злочинцем незадовго до реалізації злочинного наміру; не знайома зі злочинцем і впізнати його не може) (підрозділ 2.2);

Окрім вищенаведених, низка інших наукових положень автора (с. 21 – 23) містять елементи оригінальності та є внеском у розвиток науки та практики криміналістики та кримінального процесу.

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (312 найменувань) на 32 сторінках і чотирьох додатків на 14 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 246 сторінок, з них основного тексту – 186 сторінок.

У **вступі** автором визначено проблематику та обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, задачі, методи, об'єкт і предмет, методологічну, теоретичну та емпіричну базу, визначено положення наукової новизни, теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Розділ 1 «Теоретичні основи дослідження та криміналістична характеристика торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Значення криміналістичної характеристики для формування методики розслідування торгівлі дітьми» автором здійснено аналіз основних сучасних підходів до розуміння сутності криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, висвітлено її роль як важливого елемента методики розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини.

Автор влучно підкреслює, що торгівля людьми стала проблемою глобального масштабу, яка не визнає національних кордонів. Через те, вона часто становить собою транснаціональний злочин, аналогічний по своєму характеру торгівлі наркотиками і незаконному обігу зброї.

У першу чергу дисертантом розглянуто групи правових понять щодо визначення торгівлі людьми, де зазначений злочин розглядається більш широко і не звужується рамками лише як «злочину торгівлі жінками» (с. 28 - 29).

Окремої уваги заслуговує проведений Фаримою М. М. аналіз слідчо-судової практики та літературних джерел щодо проблематики торгівлі людьми (с. 31-36). У результаті чого автор виділив класифікаційні групи злочину даної категорії: торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації; торгівля людьми з метою трудової або іншої експлуатації; торгівля дітьми; торгівля людьми з метою вилучення органів, проведення дослідів над ними без їх згоди; торгівля жінками з метою примусу їх до вагітності. Та здійснив характеристику кожної з них.

У підрозділі 1.2 «Елементи криміналістичної характеристики торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» автором, серед іншого досліджено типові способи вчинення злочину (с. 53 – 59). У результаті чого визначено, що основними з них є: усиновлення (удочеріння) задля наживи (35 %); усі форми сексуальної експлуатації (31 %); використання в порнобізнесі (15 %); втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах, виконання дітьми бойових завдань (8 %) та ін. (с. 62 – 63).

Не можна не відмітити розглянуту автором криміналістичну методику у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі, що дала змогу організаційно впорядкувати структуру методики, забезпечити тісний зв'язок між відповідними елементами й таким чином підвищити ефективність пізнавальних дій.

Так, автором детально розглянуто способи вчинення злочину (с. 49 – 63), обстановку вчинення злочину (с. 63 – 67), слідові картину злочину (с. 67 – 71), особу злочинця та особу дитини-потерпілої (с. 71 – 88).

Розділ 2 «Організація початкового етапу розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» Фарима М. М. довів обов'язковість встановлення події кримінального правопорушення на початковому етапі розслідування (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України), а саме: факт учинення торгівлі або вербування, переміщення або переховування дитини, факт учинення торгівлі дітьми, пов'язаний з діями медперсоналу пологових будинків, факт учинення торгівлі дітьми під час порушення порядку усиновлення (удочеріння); коло осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення; мотив і мета вчинення

кримінального правопорушення; обставини укладання угоди між покупцем та продавцем дитини, наявність погроз чи тиску з боку покупця; час, місце й спосіб вербування, переміщення, переховування, передачі чи одержання дитини; умови оплати за продаж дитини, час, місце, сума та спосіб здійснення оплати; вік потерпілої дитини, стан здоров'я та загального розвитку дитини; вид та умови експлуатації дитини, її наслідки, чи застосовувались погрози до потерпілого.

У підрозділі 2.2 «Типові слідчі ситуації та версії розслідування» на підставі розгляду різних точок зору дисертант резюмує, що в криміналістиці сформувалася концепція відносно змісту поняття «слідчої ситуації», відповідно до якої дана категорія має риси зовнішнього характеру, стану самого розслідування на певному етапі і риси внутрішнього характеру, сукупність умов, у яких провадиться в даний момент процес розслідування.

З урахуванням результатів проведеного емпіричного дослідження виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: 1) досудове розслідування розпочато після безпосереднього виявлення слідчим, прокурором (оперативним підрозділом) обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України (39 %); 2) досудове розслідування розпочате у зв'язку із заявою батьків, їх законних представників чи інших громадян (родичів) (61 %).

На підставі критичного розгляду існуючих розмежувань криміналістичних версій автор вдало пропонує наступну класифікацію: а) за суб'єктом висунення: слідчі, оперативно-розшукові, експертні; б) за ступенем визначеності: типові, конкретні; в) за обсягом пояснюваних фактів: загальні, окремі (часткові); г) за формою логічних взаємозв'язків: основні, контрверсії; ґ) за направленістю дослідження: пошукові, перевірочні.

У підрозділі 2.3 «Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами» на підставі проведеного аналізу широкого спектру поглядів щодо поняття взаємодії загалом, а також у правоохоронній діяльності зокрема, автором висловлено власне бачення щодо визначення цього терміну. Так, під взаємодією слідчих з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у розслідуванні торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини необхідно розуміти як передбачену чинним законодавством та угоджену за часом, місцем і послідовністю проведення системи певних взаємодоповнюючих дій, направлених на реалізацію його повноважень у цій сфері з використанням можливостей оперативних підрозділів, інших суб'єктів, зокрема підрозділів Національної поліції, які не є оперативними, інших правоохоронних органів і органів державної влади та місцевого самоврядування, окремих громадян.

Варто відзначити, що в ході проведеного опитування підтверджено, що важливу роль у виявленні і розслідуванні таких злочинів відіграє взаємодія слідчих поліції з оперативними підрозділами, зокрема у 78,2 % випадках ОРЗ здійснювались у взаємодії з оперативними підрозділами Національної поліції України, у 11,8 % – з оперативними підрозділами інших відомств, у 9,8 % – з працівниками міжнародних правоохоронних органів.

Автор відзначає також, що ефективність боротьби з торгівлею людьми в усіх її формах може бути досягнута лише за умови взаємодії з громадськістю, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями.

Розділ 3 «Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Криміналістичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» у першу чергу автором розглянуто загальні вимоги до проведення СРД, а також детально розглянуто такі першочергові СРД, як огляд, обшук, допит.

Дисертант відзначає, що серед засобів криміналістичної тактики особливе місце належить тактичним прийомам. Важливість їх вибору та визначення черговості застосування залежить від спрямування конкретної СРД чи її окремих етапів, завдань, які бажає досягти слідчий, слідчої ситуації, у якій її проводитимуть. Однак, незважаючи на те, що проведення СРД під час збирання доказів у кримінальному провадженні є винятково важливим заходом, такі СРД як огляд, допит та обшук потребують особливого тактико-криміналістичного забезпечення, а саме в частині структури та послідовності їх проведення.

У підрозділі 3.2 «Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» визначено які саме НСРД найчастіше проводяться у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії. До них автором віднесено: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і спостереження за особою, річчю або місцем (візуальне спостереження); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з електронних інформаційних систем; контроль за вчиненням злочину (у формі імітації обстановки вчинення злочину).

Автор відзначає, що нині законодавче закріплення інституту НСРД надає широкий спектр повноважень слідчому, прокурору або за їх дорученням

співробітникам оперативного підрозділу, а саме отримувати відомості про протиправну діяльність приховано від джерела володіння такою інформацією.

Варто також погодитися з думкою автора, що під час розслідування торгівлі дітьми, важливе значення в проведенні НСРД мають розуміння слідчим (прокурором або співробітником оперативного підрозділу) можливостей негласної діяльності, поетапність і тактика їх проведення. Унаслідок специфічності досліджуваної протиправної діяльності зазначене відіграє надзвичайно важливу роль.

Дисертантом також визначено етапи процесу реалізації таємної інформації за результатами проведення НСРД. Їх розподілено на такі: отримання результатів НСРД; їх оформлення у відповідності до вимог КПК України; прийняття рішення про доцільності використання зазначених результатів у кримінальному провадженні та визначення шляхів їх використання; вирішення питання про необхідність зняття грифу секретності з речей чи документів, відомості яких пропонується використати у кримінальному провадженні; оформлення рішення про реалізацію матеріалів у кримінальному процесі та безпосередньо їх використання.

У підрозділі 3.3 «Використання спеціальних знань під час встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» дисертант досліджуючи думки науковців констатує, що у науковій літературі немає однозначного вирішення питання щодо форм використання спеціальних знань у процесі розслідування торгівлі людьми. При цьому до основних форм застосування спеціальних знань і технічних засобів у межах розслідування аналогічних злочинів відносить: безпосереднє використання суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності при виконанні своїх процесуальних функцій щодо збирання, дослідження й оцінки доказів; участь спеціалістів при провадженні СРД; призначення і провадження судових експертиз.

При цьому особливо відзначає автор важливість такої форми застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом торгівлі дітьми, як залучення експерта та проведення експертизи.

Дисертант відзначає, що на підготовчому етапі слідчому слід вірно поставити запитання експерту, які мають бути спрямовані на відшукування зв'язків із головним фактом, а саме вчиненням торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини, що має безпосереднє значення для встановлення істини у провадженні.

Фарима М.М. особливе місце у розслідуванні таких злочинів відводить: 1) криміналістичним експертизам: почеркознавча; технічна експертиза документів; трасологічна, дактилоскопічна; фототехнічна; відео-, звукозапису; матеріалів, речовин та виробів; молекулярно-генетична; 2) комп'ютерно-

технічній експертизі; 3) психологічній експертизі; 4) мистецтвознавчій експертизі; 5) медичній експертизі: експертиза тілесних ушкоджень; експертиза статевих станів.

У висновках викладені основні підсумкові положення та пропозиції автора, що сформульовані в процесі дослідження.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях.

Результати дослідження повною мірою відображені в наукових фахових виданнях автора, зміст і характер яких відповідають вимогам ДАК МОН України, а також виступах автора з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних конференціях, що в цілому свідчить про достатній рівень її апробації.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у чотирнадцяти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному науковому виданні, а також у шести тезах, що опубліковані у збірниках доповідей науково-практичних конференцій, словнику та методичних рекомендаціях.

Значимість результатів дисертаційного дослідження для практики розслідування злочинів.

Практична значимість роботи полягає у тому, що рекомендації та пропозиції, сформульовані автором дослідження, безпосередньо спрямовані на вдосконалення діяльності з розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини.

Одержані результати у законотворчій та практичній діяльності, освітньому процесі достатньою мірою висвітлене у дисертації (с. 23) і сумнівів не викликає. Передусім практичне значення здобутих результатів полягає у можливості їх використання органами досудового розслідування Національної поліції України у процесі розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, методичних розробок з питань розслідування торгівлі людьми, а також під час проведення занять у системі службової підготовки слідчих підрозділів.

Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Фарими Миколи Миколайовича «Розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та практики проблеми.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, варто звернути увагу на окремі дискусійні положення, неточності та упущення, які, на нашу думку,

потребують додаткової аргументації або спеціальних пояснень автора під час прилюдного захисту.

1. Недоліком роботи є відсутність окремого розділу, присвяченого питанням міжнародного та зарубіжного досвіду розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини, який надав би можливість сформувати комплексне уявлення про можливості запозичення окремих позитивних аспектів.

2. Доцільним видається більш детальний розгляд заявленої тематики з точки зору суміжних кримінально-правових наук (тим більше, що автор звертається, зокрема, до таких понять як «особа злочинця»), що спростило би створення рекомендацій щодо удосконалення процесу розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини.

3. У роботі дисертант вказує, що можна з упевненістю констатувати той факт, що при розслідуванні торгівлі людьми майже не призначаються менш поширені види експертиз, які можуть забезпечити слідчого незамінною доказовою інформацією. Проте, незрозуміло на чому ґрунтується дане твердження. Бажано, щоб під час захисту дисертант більш детально зупинився на цьому питанні.

4. У дисертації автор вказує, що спосіб як елемент криміналістичної характеристики торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини – це система дій, спрямованих на підготовку, вчинення і приховання цього злочину з притаманними їй слідами вчиненого, детермінована умовами зовнішнього середовища та обрана злочинцем (-ями) з урахуванням жертви злочинного посягання – дитини. На нашу думку, така дефініція є занадто універсальною та, здебільшого, відображає кримінально-правовий аспект розглядуваного феномену.

Поряд з цим, викладені вище зауваження суттєво не зачіпають відзначених позитивних моментів, які об'єктивно містить рецензоване дослідження. Що ж до самих цих зауважень, то більшість з них варто розглядати, як підставу для наукової дискусії на засіданні спеціалізованої вченої ради по захисту дисертації.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення.

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що дисертація Фарими Миколи Миколайовича «Розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» містить нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання.

Зміст дисертації цілком відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою. Дослідження виконано зрозумілою, юридично

і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації та автореферату в цілому відповідає встановленим МОН України вимогам.

Роботу характеризує належна методологічна і загальнотеоретична культура, яка підтверджує наукову новизну сформульованих в дисертації теоретичних положень, висновків і науково-практичних рекомендацій, що виносяться на захист, їх достатню обґрунтованість, і достовірність. Дисертація є кваліфікованою науковою працею, що містить результати проведених автором власних досліджень.

Автореферат за своїм змістом ідентичний основним положенням дисертації та повністю відображає зміст, основні положення, висновки та пропозиції, які сформульовані у роботі.

Вищевикладене дає підстави для **остаточного висновку** про те, що дисертація та автореферат **Фарими Миколи Миколайовича «Розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини»** відповідають вимогам пп. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а їх автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент
заступник начальника
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань
кандидат юридичних наук, доцент



Дмитро МІРКОВЕЦЬ